

UDK: 930(497.5)
Stručni članak
Primljeno: 28. 4. 1997.

Europska ili provincijalna historiografija?

MIRJANA GROSS

Sveučilišna profesorica u mirovini, Zagreb, Republika Hrvatska

U ovom članku autorica odgovara na reagiranje mr. Mladena Švaba napisanog u povodu njezine knjige *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, koje je objavljeno u br. 3/1996. ovog časopisa.

Mladen Švab voli zanovijetati uz neku knjigu ili u njenu *povodu*. To je uradio i u prošlom broju ČSP-a u *povodu* moje knjige: *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb 1996.). U svom na brzinu sročenom tekstu nije držao potrebnim dati razmjerno sustavne obavijesti o knjizi, tj. o tome što u njoj sve ima, pa ga uredništvo nije uvrstilo među »prikaze«, nego u rubriku »reagiranj«.

M. Švab pokazuje veliki otpor prema suvremenoj historiografiji u Europi i Sjedinjenim Državama. Tvrdi da su to velikim dijelom nekakva skretanja uglavnom štetna za hrvatsku historiografiju jer mogu izazvati sklonost prema napuštanju jedino znanstvenih uhodanih, tradicionalnih putova. Po njegovu mišljenju treba suvremenim pravcima u historiografiji okrenuti leđa i samo nastojati da se tradicionalna, događajna historija u nas digne na višu razinu savjesnijim i odgovornijim postupkom pri kritici izvora i istraživanjem dosada neobrađenih događaja. Čini mi se da je to mišljenje jedan od primjera za nastojanje da hrvatska kultura bude zatvorena i provincijalna, u suprotnosti s glasnim uvjerenjima da Hrvatska pripada zemljama europske kulture.

M. Švab je već prije zastupao odbojno gledište prema suvremenoj historiografiji i mojim naporima da o njoj obavijestim hrvatske povjesničare i povjesničarke. Pokušao je potpuno obezvrijediti moju knjigu *Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi* (1976.; 1980.) svojim sastavkom uz njeno drugo izdanje (*Historijski zbornik* 1983.).

U predgovoru svoje knjige »Suvremena historiografija« ukratko sam spomenula dva žestoka napada na staru knjigu »Historijska znanost« s inače suprotstavljenih shvaćanja događajne historije M. Švaba s jedne strane i dogmatškoga marksizma B. Đurđeva i njegovih epigona s druge strane. Oni su, svaki na svoj način, ogorčeno osudili eventualnu primjenu socijalne historije posebno na temelju tadašnjih spoznaja i traženja novih putova u francuske struje oko časopisa *Annales*. Tvrdnje M. Švaba u prošlom broju ČSP-a razumijem kao neku vrstu opravdanja njegove negacije stare knjige, a čini mi se da nije ni u čemu izmijenio svoje nekadašnje mišljenje.

Ovaj put ipak nije riječ o totalnoj osudi. Naime, moje obavijesti o starijoj i suvremenoj historiografiji sada su mnogo opširnije. One se temelje na neusporedivo opsežnijoj literaturi nego što je bila ona iz 1976., obuhvaćaju teme iz starije historiografije za koje prije nije bilo literature i kretanja koja su nastala i razvila se u posljednjih dvadesetak godina. Zato čak niti M. Švab ne može poreći ovoj knjizi svaku vrijednost. Osim toga, u tisku je njemačko izdanje, a to u najmanju ruku znači da je dobila pozitivne recenzije povjesničara koji prate literaturu o starijoj historiografiji, suvremene probleme svoje struke te diskurs o njoj. M. Švab je dakle ukrasio svoje pisanje i nekim pohvalama, pa sam štoviše postala »savjesna i odgovorna povjesničarka«. No, sve su njegove tvrdnje u povodu moje knjige u suprotnosti s takvom ocjenom jer me prikazuju nedosljednom, podložnom modi i neodgovornom, jer želim potaknuti hrvatske povjesničare i povjesničarke da se okrenu prema suvremenoj europskoj historiografiji koja se velikim dijelom temelji na »skretanjima« i »otpadu«.

M. Švab je najprije pisao u povodu moje knjige u *Vjesniku* (17. X. 1996) a tekst u ČSP samo je određeno proširenje. Zato se osvrćem na oba priloga.

U središtu Švabova »reagiranja« jest njegovo upozorenje čitateljima da sam u svojoj knjizi »Historijska znanost« (1976.; 1980.) gotovo bezrezervno slijedila koncepcije Jerzyja Topolskoga, nekada člana Centralnoga komiteta Poljske komunističke partije, i da kod mene još i danas postoji »lagana inspiracija« njegovim tezama. Budući da je pisao na brzinu, nije uočio da je u suprotnosti s tim također izjavio da sam sada »s visokim stupnjem lakoće« napustila gotovo u cijelosti shvaćanja Topolskoga i čak da ga se odričem. M. Švab tvrdi da je pišući o mojoj knjizi 1983. mogao *jedino* »odreći, potpuno opravdano znanstvenost povijesnoj disciplini« (ovo ne mogu komentirati jer doista ne znam što bi to značilo). Osim toga, mogao je jedino postaviti pitanje u kojoj mjeri slijedim Topolskoga (čiju knjigu nije čitao). Dakle, nije mogao izvijestiti o mojim tadašnjim informacijama o razvoju historiografije od antike do kraja sedamdesetih godina?

U knjizi »Historijska znanost« morala sam, uz historiju historiografije, dati obavijesti iz metodologije, što više nije bilo moguće isključivo upotrebom klasičnoga Bernheimova priručnika. Našla sam tada jednu jedinu knjigu koja se sustavno bavila metodologijom historije, tj. onu Topolskoga, o kojem sam znala da je uvaženi povjesničar i da je knjiga naišla na veliki interes. Iz nje sam preuzela kompoziciju izlaganja metodoloških problema jer tada još nisam imala dovoljno istraživačke prakse da to nastojim uraditi na temelju vlastitoga iskustva. To sam tek pokušala postići u novoj knjizi uz pomoć u međuvremenu nastale velike i raznovrsne literature. No, o tome M. Švab ne kaže ništa.

Kako bi pokazao moju nedosljednost i posrtanje, kritičar kaže da sam se pedesetih godina oduševila za povjesničare oko »Anala«, zatim sedamdesetih godina za Topolskoga, a da se danas ne zauzimam niti za jedan pravac. Ne znam želi li on, namjerivši prikazati utjecaj Topolskoga na mene kao nešto što određuje temelje moje djelatnosti, želi reći da sam nadahnuće »Analima« pedesetih godina napustila zbog Topolskoga, a danas ne znam što ću. No, to nije tako. U svojoj sam knjizi (1976.; 1980.) gledala na razvoj suvremene historiografije na temelju tadašnjih djela grupe oko »Anala«, a knjiga Topolskoga

poslužila mi je kao obrazac za sistematizaciju obavijesti o strukturi istraživačkoga postupka i o teoriji metodologije.

M. Švab ne može razumjeti da u knjizi *Suvremena historiografija* ne preporučujem mladima ni jedan smjer, pa misli da ću se možda ponovno preokrenuti i u svojoj budućoj knjizi slijediti neki deseti pristup, možda pod utjecajem »otpada« i »zastranjenja« suvremene historiografije. Pritom ne razlikuje dvije stvari: s jedne strane činjenicu da ne želim preporučiti mladima svoj način rada, a s druge strane temeljne metode moga vlastitoga istraživanja. Mislim naime da mladi povjesničari i povjesničarke moraju upoznati različite smjerove historiografije, mnogo čitati i odlučiti se zatim što bi eventualno mogli stvaralački primijeniti na probleme i područje svoga vlastitoga istraživanja. Moje iskustvo temelji na brzim promjenama u kulturi, a pogotovo u historiografiji i normalno mi je da mladi na pragu trećega tisućljeća ne mogu u cijelosti prihvatiti načela pripadnice generacije stasale prije četrdesetak godina. Prema tome, pluralizam područja istraživanja i načina znanstvenoga rada meni su normalna stvar.

Zbog svoga unaprijed danoga odbojnoga stava prema onome što radim M. Švab ne vidi da je moje usmjerenje otprije dvadesetak godina ostalo u svojim polaznim točkama uglavnom isto, ali se dopunjavalo spoznajama koje mi je pružala opsežna literatura o novim kretanjima. S velikim sam zanimanjem pratila diskurs francuskih povjesničara, njihove ideje, traženje novih putova, širenje horizonta u onom smislu u kojem današnja »četvrta generacija« struje oko »Anala« ostaje »kritički vjerna« utemeljiteljima časopisa iako stvara drugačije nego oni. Punim sam plućima udisala svježiji zrak različitih pa i suprotstavljenih shvaćanja, živčani u sredini koja se opire pluralizmu mišljenja i nameće samo jednu »istinu«, a u tome se do danas nije gotovo ništa promijenilo.

Razumije se da sam pri traženju obavijesti iz suvremene historiografije, radi nadahnuća za svoj vlastiti rad i obavijest mladima, pratila previranja u »velikim« historiografijama općenito. Uočila sam početkom osamdesetih godina veliko zanimanje za Maxa Webera, te brojne radove o njemu i diskusije oko njega. Mišljenja o njegovu izuzetnu značenju za društvene znanosti i historiju održala su se i danas kod povjesničara koji se bave društvenim procesima i ne podliježu postmodernoj mikrohistoriji. Kada sam se upoznala s Weberovom »renesansom«, radila sam na svojoj knjizi: *Počeci moderne Hrvatske* (Zagreb 1985.) u kojoj sam onda, na svoj način, primijenila određene spoznaje francuskih povjesničara i Maxa Webera. Da je M. Švab pisao o mojoj knjizi: *Suvremena historiografija*, a da nije samo nastojao izraziti svoje negodovanje u njenu povodu, zacijelo bi zapazio da je Weber, uz Braudela, jedini autor kojem sam posvetila posebno poglavlje.

No, vratimo se Topolskome, jer ga je M. Švab, umjesto da sastavi prikaz moje knjige, iskoristio kao središnju temu svoga »reagiranja«. On se čudi što je Topolski, unatoč svome nekadašnjem članstvu u poljskom Centralnom komitetu, a to je jedino što o njemu zna, član uže redakcije časopisa *Storia della istoriografia*. Očigledno ne razumije da se kriteriji uredništva i »ekumene« povjesničara i povjesničarki temelje na vrsnosti i međunarodnom priznanju rezultata određenoga povjesničara, a ne na nekadašnjoj političkoj pripadnosti. Valja uz to spomenuti da je taj časopis počeo izlaziti 1980. kao organ Me-

dunarodnoga saveza povjesničara, a posljedica je međunarodnoga diskursa o nužnosti rada na historiji historiografije kao uvjeta samospoznaje i samokritike suvremene historiografije. Prema tome, rad Topolskoga je međunarodno cijenjen, a to se vidi i po njegovim priložima u različitim zbornicima s međunarodnom suradnjom. Razumije se da je njegov nekadašnji prilog metodologiji historije danas zastario, i to ne samo zbog marksističkoga pristupa, nego prije svega zbog nove opsežne literature koja se bavi brojnim metodološkim pitanjima.

M. Švab smatra da ni danas nisam napustila inspiraciju njegovim shvaćanjima, što, kako kaže u »Vjesniku«, pokazuje moja sklonost »istovrsno usmjerenim strujama u historiografiji primjerice Velike Britanije i Francuske«. Prije svega, to nisu iste struje jer je Topolski ekonomski povjesničar i nema ništa zajedničko s francuskim i britanskim povjesničarima mentaliteta ili s historijom »odozdo«. U svom podcjenjivanju suvremene historiografije u kojoj pretpostavlja prije svega »svjetonazore« i »skretanja«, M. Švab uopće ne misli na to da bi neki marksistički povjesničari mogli imati utjecajne znanstvene rezultate.

Ne ulazim sada u pitanje zašto želi uvjeriti čitatelje da imam više sklonosti za francuske i engleske marksističke povjesničare nego za sve ostale o kojima sam dala brojne obavijesti. Zar sam ih trebala prešutjeti? No, moram istaknuti da je zarobljen onom ideologijom koja oštro dijeli dobro od zla, podobnost od nepodobnosti. Zato on sebi ne može predstaviti drugo nego da se moj izbor obavijesti temelji na nekim ideološkim pretpostavkama odnosno simpatijama. Međutim, izbor mojih podataka uglavnom nije ovisan o onome što se meni sviđa ili ne sviđa. Dala sam, primjerice, mnogo obavijesti o postmoderni, koja dijelom ima razorni utjecaj na historiju kao znanost, jer je ona danas predmet intenzivne međunarodne diskusije, a ova je glavni kriterij pri izboru podataka za moje obavijesti. Istraživačka pitanja su mi bila: o kojim se povjesničarima i pravcima najviše diskutira, koja se djela najviše prevode, čiji način istraživanja ili teze prihvaća više povjesničara, zašto ih drugi odbijaju?

Taj sam pristup primijenila i na francuske i britanske marksističke povjesničare. U drugoj i trećoj generaciji struje oko »Anala« uočila sam marksističke autore s velikim utjecajem. Možda je neshvatljivo našoj sredini, koja odbija pluralizam mišljenja, da u struji oko »Anala« mogu biti povjesničari različitih političkih, društvenih i znanstvenih uvjerenja, uz ostale i marksisti, a i jedan isusovac, Michel de Certeau, od kojega sam mnogo naučila u vezi sa znanstvenim postupkom.

Zapazila sam izuzetan utjecaj nekih britanskih marksističkih povjesničara na nemarksiste u Sjedinjenim Državama. Zato sam dala obavijesti pogotovo o Edwardu Thompsonu, a nedavno sam saznala da je nadahnuo i istaknute pripadnike njemačke Alltagsgeschichte. Ne znam moram li se ispričati što sam posvetila pažnju Marxu i marksističkoj historiografiji, jer me moj kritičar zato izričito ne optužuje. Jesam li u obavijestima o razvoju historiografije trebala prešutjeti kontroverznu strukturu marksizma, koji je na različite načine imao važnu ulogu u historiografiji na »Zapadu«, a u »socijalističkim« je zemljama bio obavezan? No, sada je dosta o Topolskome iako toga kod moga strogoga kritičara ima još.

M. Švab se trudi opravdati svoj napad na knjigu »Historijska znanost« iz 1983. i kaže da je neprihvatljiva moja izjava (u predgovoru nove knjige) da mi

kritičari nisu suprotstavili alternativnu mogućnost traženja novih putova, nego su samo zahtijevali da se ostane pri starome. No, ne znam u čemu je ta »neprihvatljivost« jer ne kaže koje je alternative tada predlagao, a ja ih nisam uočila, te ih ne vidim niti danas u njegovim izjavama u *povodu* moje nove knjige. Umjesto da izloži svoja načela, on opravdava svoju nekadašnju oštrinu tvrdnjom da je bilo potrebno na djelo koje je nastalo na »podlozi europskih spoznaja« primijeniti iste, ali znatno strože, kriterije nego na rezultate hrvatske historiografije. Ne kaže zašto je to moralo biti baš tako i koji su to zapravo kriteriji. Zašto je »stroži« prema radu koji se bavi razvojem europske historiografije, a o kojem ima minimalne obavijesti, nego prema radovima hrvatske historiografije, koje dobrim dijelom može ocijeniti iz vlastitoga iskustva i znanja? Ne bi li pritom morao imati na umu da vjerojatno ne zna dovoljno da bi procijenio slabosti autorovih informacija i da bi zato morao biti oprezniji u svojim »strogim« osudama?

M. Švab smatra neodrživom moju nadu, izrečenu u predgovoru knjige »Suvremena historiografija«, da ona neće, kao stara knjiga, biti izvrnuta kritici predstavnika tradicionalne događajne historije, nego onih koji imaju obavijesti o suvremenoj historiografiji i zato mogu procijeniti slabosti knjige. Šutnja potonjih te Švabove negativne primjedbe i u povodu moje nove knjige pokazuju da mogu očekivati takve ocjene samo od inozemnih povjesničara u vezi s njemačkim izdanjem. No, M. Švab i dalje misli da može kritizirati novu knjigu bez najosnovnijih informacija o suvremenoj historiografiji. On ima na umu dvostruku kritiku: prvo, ocjenu dosljednosti i nedosljednosti autorova »pristupa«. Tu sam zacijelo dobila lošu ocjenu jer je moje praćenje brzih promjena u historiografiji u očima kritičara očigledno nedosljednost. Ne kaže, doduše, što pojam »pristup« kod njega znači i koja je razlika između toga pojma i »polaznog teorijskog stajališta« koje bi moralo izdržati kritičke opaske »s drugačijeg motrišta, teorijskog modela ili svjetonazora«. No, sada se postavlja pitanje na kojem je to »motrištu« M. Švab temeljio svoj otpor prema mojim obavijestima, jer ga nije jasno formulirao. Koju je to literaturu iz starije i suvremene historiografije proučio pri oblikovanju tih »motrišta«? Koje mi je to »teorijske modele« suprotstavio? Dosad sam mislila da on kao pobornik tradicionalne događajne historije odbacuje svaku upotrebu teorija u istraživačkom postupku. M. Švab bi dakle ipak jednom morao načelno formulirati svoja »motrišta« i »teorijske modele«, pažljivo, a ne na brzinu, proučiti moja shvaćanja i tek onda mogli bismo voditi pravu diskusiju.

Naposlijetku čini mi se da kritičar jednoga »svjetonazora« baš nije mjerodavan da prosuđuje rad autora drugoga »svjetonazora«, kada grčevito nastoji pokazati njegove rezultate u lošem svjetlu. No, mislim da ovdje baš nije riječ o samom »svjetonazoru«. Njegovo opetovano isticanje mojega nekadašnjega prihvaćanja metodološkoga sustava Topolskoga kao središnjega mjesta ovoga »reagiranja«, umjesto prikaza nove knjige, shvaćam samo kao pokušaj njena obezvređenja u očima određenoga kruga čitatelja.

M. Švab kaže da sam najveću pažnju poklonila »inovacijskim« pravcima pa sam se našla pred situacijom da se nešto, što se smatralo prije dvadesetak godina vrhunskim dostignućem, pokazalo kao besplodna stranputica. Primjećuje još da su neki inovativni pristupi kratkoga daha, neutemeljeni i pomodni. Sve to tvrdi iako te pravce ne poznaje, osim onoga što je vrlo površno pročitao

u mojoj knjizi. Prije svega, nije istina da su se najpoznatiji pravci otprije dvadesetak godina pokazali kao бесплодне stranputice. Da je malo promislio, ne bi to mogao olako tvrditi jer bi onda morao reći da je, primjerice, najpoznatije historijsko djelo 20. stoljeća, Braudelovo »Sredozemlje«, nekakvo zastranjenje. Šteta što M. Švab nije imao u rukama tu knjigu. No, mogao je čitati Braudelovo drugo poznato djelo prevedeno na hrvatski (*Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII stoljeća*. Zagreb 1992.) i možda doživjeti koliko ono inspirira čitatelje, kako im širi horizonte, kako ih potiče na razmišljanje o vlastitom radu iako sadrži koncepcije koje su doživjele brojne kritike.

Različite varijante u strujama oko »Anala«, u tadašnjoj njemačkoj ili britanskoj socijalnoj historiji održale su svoju vrijednost, ali su uslijedila mnoga nova istraživanja koja su relativizirala neka njihova postignuća. Prikupila sam raznovrsne i suprotstavljene kritike autora i pravaca u kojima nalazimo komponente za gradnju na tim postignućima pri traženju novih putova.

M. Švab mi predbacuje što sam se bavila povjesničarima »inovatorima«, dok bi on više cijenio da sam dala »pregled standardnih ponajboljih djela« i tvrdi da je najveći dio historiografske produkcije »otpad« koji onemogućava pristup trajno vrijednim prinosima historiografiji«. Nevjerojatno mi je da M. Švab tako olako proglašava većinu europske i sjevernoameričke historiografije otpadom, a čini se da želi reći kako sam se u njemu izgubila i nisam uočila prave vrijednosti. Razumije se da svuda i uvijek ima loših povjesničara, samo se oni ne prevode na druge jezike, o njima se ne raspravlja u međunarodnim razmjerima koja su mjerila za moj izbor podataka. Zato u knjizi nije riječ ni o kakvom »otpadu«, nego o obavijestima koje upozoravaju na određena značajna djela pogodna za širenje horizonta hrvatskih povjesničara i povjesničarki, na karakter i teme međunarodne diskusije, na probleme profesionalne historiografije u suvremenom društvu, na stvaralačka traganja, na težnje za novim spoznajama, ali isto tako na slabosti i neuspjehe koji po mom mišljenju ne umanjuju postignuća i ne mogu poslužiti kao argument za paušalnu osudu suvremene historiografije. Pri svemu tome nisam nikada zaboravila na stariju historiografiju, jer su njene ideje i rezultati umnogome ugrađeni u suvremena kretanja.

M. Švab ne obrazlaže svoje tvrdnje, nego samo pokazuje odbojnost prema svemu što ima i najlaganiji prizvuk nečega novoga. Predbacuje mi dakle da se zanimam za inovatore umjesto za standardna i trajna djela. Ne kaže preko kojih sam to »inovatora« trebala prijeći jer su »otpad«, a na koja sam neuvrštena »standardna« djela trebala upozoriti. Ne kaže koje bi to historijsko djelo bilo standardno i trajno za sva vremena i ne objašnjava što to uopće znači. Na temelju svoga iskustva s proučavanjem razvoja historiografije, uvjerala sam se da ne postoje standardna djela. Svaki je znanstveni rezultat nužno proizvod svoje sadašnjosti i njene »drugotnosti« u usporedbi s kasnijim razdobljima. Postoje dakako trajnija ili »klasična« djela, kasnije ocijenjena kao postignuća na kojima valja graditi i iz kojih se uvijek može nešto naučiti. No, sve stvaralačke ličnosti moraju krenuti dalje u skladu s novim znanjima iz vlastitoga vremena. Tukidid je više ili manje mogao biti uzor historiografima gotovo dva tisućljeća, dok god je historija bila grana retorike i bavila se isključivo politikom i ratovima. No, u doba sve većega ubrzanja povijesnoga kretanja nakon drugoga

svjetskoga rata niti jedan značajan povjesničar ne može dugo biti »standardan«, ali se dio njegovih postignuća uključuje u nove znanstvene rezultate.

Svojim mišljenjem o historiografiji M. Švab zapravo ne postupa kao povjesničar. Zadaća historije je, naime, istraživati promjene u vremenu, a on o njima ne želi ništa čuti, jer one uvijek nose sa sobom nešto novo, nepoznato i rizično. Razumije se da mnogi od nas ne mogu slijediti brze povijesne preobrazbe na kraju drugoga tisućljeća i boje ih se. I mene su osupnule nagle promjene u profesionalnoj historiji, ali sam ih primila do znanja i napisala novu knjigu, a ne treće izdanje »Historijske znanosti« iz 1976. (M. Švab nije smatrao potrebnim da o tome nešto kaže, nego je samo spomenuo nekakve razlike između stare i nove knjige, ali čitatelj/ica ne saznaje o čemu se tu radi.)

U međuvremenu dogodilo se znatno prevrednovanje historije historiografije kao zasebnoga istraživačkoga područja. Naime, u vrijeme knjige »Historijska znanost« ova grana profesionalne historije nije bila predmet međunarodne diskusije, a danas je to u značajnom opsegu. Zato je broj radova iz historije historiografije u stalnom porastu pa mi je to omogućilo da kažem nešto više i zaokruženiije o razdobljima starije historiografije. Mi moramo uvijek opet načelno ispitivati svoju istraživačku djelatnost i razmišljati o tome što i kako radimo i ne bismo li mogli poboljšati svoje rezultate. Zato mislim da je poznavanje historije historiografije nužno svakom povjesničaru i povjesničarki koji žele solidna postignuća. Dojmila me se spoznaja da su neki autori već dosta toga znali u doba kada je historiografija još bila grana književnosti. Vidjela sam da od starijih historiografa i povjesničara možemo mnogo naučiti. No, mi smo djeca svoga vlastitoga vremena, u kojem je postalo nemoguće pisati kao oni. Moja je knjiga znak zahvalnosti onim povjesničarima u Hrvatskoj i u inozemstvu čije sam dragocjeno znanje upotrijebila u svom radu, a ujedno izražava nadu u mlade povjesničare i povjesničarke da će nastaviti na onome što je do danas postignuto, a ne vraćati se prevladanome i nesuvremenome.

Čini se da M. Švabu pojam »novo« uvijek nešto loše. Nasuprot tome, meni je »novo« nužna sastojina svakoga stvaralačkoga istraživačkoga postupka. To je uvijek nešto originalno kao sustav građenja na »starom« i proizvodnje »novoga«. Takvi su »inovatori« bili i najstariji i stariji povjesničari. Herodot je gradio na znanju logografa, ali je »novo« njegovo »izlaganje ispitivanja« događaja. Beda Časni je u 8. stoljeću stvorio plodnu sintezu antičke i kršćanske baštine. Humanisti su pisali u duhu retoričke tradicije, ali su dijelom već pripremali tlo za izlazak historije iz toga okvira. U 17. stoljeću su Maurinci i Bolandisti stvarali temelje pomoćnim historijskim znanostima na kojima je kasnije izrasla znanstvena historija. Prosvjetitelji su napuštali isključivo političku i vojnu historiju, obraćali pažnju razvoju civilizacija, dali prve elemente za spajanje historije-pripovijesti i erudicije itd.

Nisam obratila pažnju samo stvarnim novim postignućima, nego i idejama koje se u određenom vremenu još nisu mogle primijeniti. To je, primjerice, *historia integra* francuskih humanista, koju sam doživjela kao preteču suvremene »nove« historije. Njemački su prosvjetitelji pripremali modernu erudicijsko-genetičku historiju, ali na tim temeljima još nisu znali pisati djela. Držim da je sklonost prema traženju novih, boljih putova velika vrijednost ljudskoga duha. Htjela sam zato upozoriti mlade da budu okrenuti prema budućnosti, da kritički prihvate neminovnost promjena jer one dolaze i kada im se opiremo,

pa bi nas mogle pregaziti. Želja mi je da ne podlegnu pritiscima koji bi ih htjeli zadržati u »vječnoj sadašnjosti« između ostaloga i nepriznavanjem »drugotnosti« prošlih i budućih vremena.

Da ponovim. Kao i sve drugo, niti »novo« nije apsolutno i ne postoji ravnomjerno kretanje od »staroga« prema »novome«. Elementi »staroga« se nakon nekoga vremena ponovno vraćaju, ali nikada u nekadašnjem obliku jer se prilagođavaju strukturi drugačijega razdoblja. Historiografija svakoga vremena je »stara – nova« i zato odbijam svako grčevito hvatanje za »staro« (što je slučaj kod M. Švaba), kao i ono »novo« koje se temelji na poricanju bilo kakve vrijednosti »staroga« pa i znanstvene historiografije, kao što je to kod postmodernih kretanja.

Te su struje kritika moderne, koja je nesumnjivo doživjela neuspjeh s programom stvaranja humanoga, razumnoga društva i svojim »velikim pripovijestima« pa se postmoderne teze javljaju na svim kulturnim i društvenim područjima. One su predmet intenzivnoga međunarodnoga diskursa među povjesničarima i povjesničarkama. To sam morala uzeti do znanja i prihvatiti činjenicu da i u ovim kretanjima ima nekih poticaja o kojima valja razmišljati. Bez poznavanja širine tih kretanja M. Švab tvrdi da su to za svakoga ozbiljnoga povjesničara »potpuno marginalna zastranjenja bez budućnosti«. Ne kaže kako to da se nešto tako marginalno javlja u svim granama kulture i odakle zna da će to u budućnosti nestati bez traga, i jesu li svi ti povjesničari i povjesničarke koji sudjeluju u međunarodnoj diskusiji »neozbiljni« te jesam li to i ja jer nisam kretanja, koja danas potresaju brojna kulturna i društvena područja, jednostavno prešutjela. Jesam li trebala prepustiti hrvatske povjesničare i povjesničarke blaženom neznanju o opasnostima postmodernih kretanja za profesionalnu historiju? Nisam prikrivala svoj strah od dviju krajnosti s obzirom na budućnost profesionalne historiografije. Riječ je o negaciji istraživačkoga postupka s jedne strane od postmoderne, a s druge strane od ideologija koje ne bi mogle održati svoje sustave kada bi u njih uključile znanstvene rezultate utemeljene na istraživanju pojava drugačijih povijesnih razdoblja nego što je naše.

M. Švab jasno pokazuje da je za nj »trajna« i jedino znanstveno opravdana historija istaknutih ličnosti i pojedinih, prije svega političkih događaja. To se uz ostalo vidi i u njegovoj odbojnosti prema mojim obavijestima o historiji žena. Kaže da tu problematiku tretiram uglavnom kod povjesničarki. A što drugo da radim kada se time bave uglavnom samo one! Upozorila sam ipak da su mnogi povjesničari počeli u svom istraživanju uočavati i prisutnost žena u povijesti. Kaže Švab da je netočna moja tvrdnja kako je polovica (svjetske) »populacije«, tj. žene, nevidljiva u povijesnim istraživanjima. Za njegovo nerazumijevanje mojih obavijesti tipična je upotreba pojma »populacije«, umjesto »čovječanstva«. Nije riječ o ženama kao dijelu stanovništva, nego o ženi kao čovjeku. U različitim povijesnim razdobljima žena, naime, nije smatrana pravim čovjekom kao muškarac, a težnja je historije žena ili spolova da je prikaže i u prošlosti u svoj njenoj ljudskosti. M. Švab kaže da su žene i prije bile vidljive u historiografskoj produkciji s obzirom na razdoblja koja su obilježile. To su Kleopatra, Katarina II, Marija Terezija itd. (Prema M. Švabu, takvo jedno doba obilježila je i Brunhilda!) Očigledno je dakle da moj kritičar razmišlja isključivo u okviru povijesti »znamenitih muževa«, koji su obilježili pojedina povijesna razdoblja, pa im lako može pridružiti šaku vladarica kao »znamenitih žena« i držati da je

time dokazao »vidljivost« žena u povijesti i prije pojave historiografije o ženama. Zahvalna sam mu što misli da te »vidljive« žene ne moraju biti samo rođene princeze, jer dopušta historijsko istraživanje i o ženama koje su postigle političku moć vlastitim sposobnostima, kao što je M. Thatcher. Značajno je dakle da M. Švab vidi žene samo kao istaknute ličnosti u političkim događajima i ne dolazi na ideju da spomene književnice, umjetnice, znanstvenice. Jesu li one, primjerice u Hrvatskoj, uz svoje muške kolege, obilježile svoje doba ili ne? M. Švab ne kaže smije li se istraživati povijest onih žena koje se nisu istaknule u politici, nego su samo u drugačijim uvjetima nego muškarci proživjele svoj vijek kao pripadnice različitih društvenih slojeva i nositeljice obiteljskoga života. U hrvatskoj historiografiji već se oblikuje historija žena i postoji nada da će i povjesničari, a ne samo povjesničarke, zamijetiti podatke o ženama pri svom istraživanju i uključiti ih u svoje znanstvene rezultate.

M. Švab se u »Vjesniku« izjašnjava protiv socijalne historije i istraživanja »dugotrajnih povijesnih procesa« i kaže da zbilja od nas zahtijeva objašnjenje »skupa događaja koji su neponovljivi, kao što je slom jednoga sustava u vrlo kratkom vremenskom odsječku i nastanak novih država«. Trebao bi, dakako, objasniti što ova izjava zapravo znači. Je li njemu slom »socijalističkih« sustava samo skup neponovljivih događaja kojima nisu prethodila neka dugotrajnija povijesna kretanja niti ta zbivanja imaju međusobne veze? Morao bi onda iznijeti argumente, primjerice protiv termina »zemlje u tranziciji«, tj. u transformaciji, preobrazbi, i pokazati da nije riječ o složenim procesima, nego samo o neponovljivim događajima, primjerice da »pretvorba« u Hrvatskoj nije proces i da nimalo ne liči na »pretvorbe« u nekim drugim zemljama bivšega »socijalističkoga« sustava. Pitam se zašto M. Švab svoj otpor protiv socijalne historije želi opravdati usputnim primjedbama o suvremenim događajima. Ta za to je imao prilike u *povodu* moje knjige. U njoj se historiografski pravci prikazuju kao komponente kulturnih procesa, a u odjelu o znanstvenom postupku raspravlja se o procesu kao predmetu istraživanja. Zašto izbjegava ovome i drugim pitanjima argumentirano se suprotstaviti?

Moram istaknuti da ne mislim kako bi hrvatski povjesničari i povjesničarke morali istraživati neke sveobuhvatne povijesne procese. Želja mi je da budu svjesni toga da su pojedine povijesne činjenice, ustanovljene savjesnim istraživačkim postupkom, samo sastojina šire povijesne cjeline o kojoj će se u razvoju hrvatske historiografije moći postupno saznati sve više. S obzirom na moje životno i istraživačko iskustvo, ne mogu se protiviti onima koji se žele baviti isključivo utvrđivanjem pojedinačnih, neponovljivih događaja, ta to su životni, ljudski događaji, i istaknutim ličnostima. Pobjijam samo one koji taj način istraživanja proglašavaju jedinim znanstveno opravdanim i nastoje obezvrijediti posao onih koji rade drugačije, uz ostalo i lijepljenjem određenih etiketa.

Razvoj historiografije u 20. stoljeću obilježen je širenjem istraživanja na mnoga životna područja te zato i raznim metodama rada i razmišljanjima o problemima koji se prije nisu uočavali. Posrijedi su traganja, postignuća, neuspjesi, kolebanja i često vrlo oštri diskursi koji su proizvod brzih i burnih kulturnih i društvenih kretanja našega vremena. Nema toga hokus-pokusa koji bi s kraja 20. stoljeća mogao vratiti povijest historiografije na kraj 19. stoljeća, na tadašnja postignuća u procesu njena poznanstvenjenja i na razmjerno jednostavnije strukture nego što su današnje. Zato otpor protiv suvremene histo-

riografije nema nikakva smisla, on može samo proizvesti provincijalizaciju hrvatske historiografije i spriječiti je da na svoj način, uz nastojanje za povećanjem kvalitete svojih posebnih zadaća, postigne razinu kojom bi se uključila u europsku historiografiju. Uostalom, moja je optimistična procjena pri čitanju hrvatskih historijskih časopisa da danas već mnogi mlađi povjesničari i povjesničarke prate europsku literaturu, bave se područjima koja prije nisu bila predmet istraživanja i primjenjuju spoznaje nekih poznatih autora u nastojanju da i sami postignu što bolje rezultate. Dakle, niti hrvatska historiografija više se ne može vratiti na svoje nekadašnje stanje.

Opetovano sam istaknula da ne želim nikoga uvjeravati kako su neki pravac ili autor za naše prilike bolji od drugih. Neka to svatko odluči sam! Mogu preporučiti mladima samo jedno: neka prime do znanja da danas postoje raznolika politička, socijalna i ekonomska, serijalna i kvantitativna historija, historijska društvena znanost, historija mentaliteta te intelektualna historija, historijska antropologija, historija svakodnevice, mikro i makrohistorija, historija žena i spolova, kao i biografije istaknutih ličnosti te istraživanje pojedinih događaja. Neka prihvate sve te grane kao znanstveno legitimne, neka ne podlegnu pritiscima koji određenu struju unaprijed proglašuju nepodobnom. Neka ne ocjenjuju pojedinu raspravu na temelju pravca kojem pripada, nego u skladu s njenim stvaralačkim postignućima ili s neuspjehom da dade značajniji prilog razvoju historiografije. Razumije se, svi smo mi samo ljudi s različitim životnim iskustvima i osjećamo veću privlačnost prema određenom smjeru ili autoru nego prema drugome, ali zato ne smijemo osuditi svoje kolege ako o tome misle drugačije. Jednako neprihvatljivi morali bi nam biti otpori pobornika političke događajne historije protiv suvremenih pravaca kao i galama nekih najnovijih struja koje, radi opravdanja svoga načina rada, žestoko osuđuju druge pravce, kao što to čine neki pobornici i pobornice historije svakodnevice, historijske antropologije ili lingvističkoga obrata.

U svom napadu na moju »Historijsku znanost« 1983. M. Švab me optužio da moji stavovi vode prema napuštanju »mukotrpoga« rada na izvorima. Budući da je to preduvjet profesionalne historiografije uopće, on me zapravo proglasio diletantkinjom. Demantirala sam ga samo dvije godine kasnije knjigom *Počeci moderne Hrvatske* (Zagreb 1985.) u kojoj sam svoje zaključke izvodila iz golemoga izvornoga materijala »mukotrpnim« poslom, jer su dokumenti pisani goticom, i to nipošto kaligrafski, jer su se pisari morali žuriti. To je uočio čak i M. Švab kada je u ČSP-u (1986./1) pisao primjedbe uz ovu knjigu, ali nije držao da bi se na neki način morao ispričati za spomenutu uvredu. Međutim, ostao je do danas pri mišljenju da je moj utjecaj na hrvatske povjesničare poguban jer drži da je svako traženje novih putova izvan uhodanoga pisanja o pojedinim događajima i istaknutim ličnostima napuštanje solidne kritike izvora.

Morao je doživjeti da njegova totalna osuda knjige »Historijska znanost« nije postigla cilj. »Nažalost, mnogi mlađi i mladi povjesničari krenuli su nekritički njezinim putem«, kaže u »Vjesniku«, jer je to lakše nego mukotrgan rad na povijesnoj građi »koji jedini može donijeti prave rezultate hrvatskoj historiografiji«. Drugim riječima, M. Švab, koji sam baš nije napisao mnogo znanstvenih rasprava na temelju »mukotrpne« kritike izvora, paušalno osuđuje mlade povjesničare i povjesničarke koji ne stvaraju kako bi on to htio. No, zato

nisam kriva ja, nego ti »mladi i mladi« kolege koji putuju u inozemstvu i održavaju kontakte s inozemnim povjesničarima te zbog takvih svojih iskustava ne mogu više pisati po jedinom ispravnom Švabovom receptu.

M. Švab bi trebao opravdati svoje mišljenje da povjesničari i povjesničarke koji se bave socijalnom historijom, primjerice povijesti obitelji ili svakodnevice, općenito izbjegavaju »mukotrpn« rad na izvorima, kada i oni temelje svoje spoznaje na kritici izvora. Razumije se da uvijek postoje autori koji bolje analiziraju izvornu građu ili je cjelovitije upotrebljavaju od drugih. Zašto bi rad onih čiji istraživački postupak nije na visini bio tipičan za sve istraživače povijesnih pojava koje donedavna nisu bile predmet znanstvenoga interesa? Zašto bi nepotpuna kritika izvora bila samo obilježje onih koji se bave Švabu nepoželjnim društvenim područjima? Zar nema i onih koji pišu o pojedinim političkim događajima a da ne iscrpljuju cijelu građu ili je, štoviše, niti ne analiziraju odnosno prešućuju i prekrajaju određene njene aspekte?

M. Švab kaže da se samo takvom kritikom izvora može postići uspjeh »u odmjerenanju snaga i biti nadmoćan susjednim, nama ne baš previše naklonjenim, historiografijama«. Nije mi jasno koje su to historiografije. Je li to srpska? A možda joj se pridružila i bosanska? Jer tu je riječ o posebnim problemima. Nadam se da M. Švab ipak ne misli na nama susjedne historiografije: slovensku, austrijsku, mađarsku, češku itd. s kojima danas nastojimo surađivati unutar novoga interesa za Srednju Europu. Mislim da pojam »moć« ili »nadmoć« moramo ostaviti povijesnom kretanju i da on nije primjeren odnosima među povjesničarima. Situacija je uvijek takva da jedan povjesničar ima veće znanje o određenim povijesnim činjenicama, a njegov kolega o drugima.

Preduvjet za tu nadmoć je, prema M. Švabu, »tyrdo utemeljena istina i besprijekorno poštivanje pravila rada povjesničara«. Žao mi je da ne kaže što shvaća pod takvom »istinom«, jer ja primjerice mislim da svojim istraživanjem mogu ponuditi samo dio »istine« o određenom predmetu istraživanja, i da će mladi povjesničari proširiti i dopuniti tu spoznaju na temelju novih istraživačkih rezultata. Moj kritičar ima pravo da treba poštovati »pravila rada«, tj. norme znanstvenoga istraživanja o kojima se mnogo raspravlja, a neka pitanja koja stari Bernheim nije mogao riješiti još uvijek postoje. Čini mi se u ovom pitanju, kao i u svim ostalima, da je osnovna razlika između naših »svjetonazora« u tome što M. Švab ima vrlo jednostavne bijelo-crne jednom zauvijek dane kriterije koji, po mom mišljenju, ne odgovaraju vrlo složenoj i promjenljivoj povijesnoj zbilji, dok se ja pokušavam s njome razračunavati, te razumjeti i interpretirati bar neke njene aspekte i zato sam svjesna nedostatnosti svoga znanja.

Još jedna primjedba. U profesionalnoj historiji postoje standardi za informiranje o pojedinim knjigama ili radovima. Prikaz je obavijest o osnovnom sadržaju, ocjena ili recenzija je obavijest autora koji je na temelju svoga istraživačkoga iskustva kompetentan za cjelovitu sustavno obavijest određenoga djela. Treća je mogućnost diskusija ili polemika, kada kritičar iste ili slične specijalizacije kao autor izlaže svoje drugačije znanstvene rezultate ili proširuje probleme kojih se autor recenzirane knjige samo dotaknuo. Rubrika »reagirana«, koja dopušta kritičaru samo na brzinu sročene, nabacane i neobrazložene tvrdnje i primjedbe te ga lišava obaveze da sustavno izvještava o tome

što u kritiziranoj knjizi uopće sve ima, nije uobičajena u profesionalnoj historiografiji. Podsjeća više na pisma čitalaca iz rubrika istoga naziva u tisku.

Naposljetku želim upozoriti hrvatske povjesničare i povjesničarke koji se, kao M. Švab, ne žele uznemiravati obavijestima o kretanjima u europskoj historiografiji da nema ni jedne velike nacionalne historiografije koja bi bila zatvorena u vlastitom dvorištu. Golema prevodilačka djelatnost, međunarodni susreti i diskursi, suvremena informacijska sredstva omogućavaju neprekinute kontakte. Postignuća, primjerice, njemačke historiografije uključuju francuske, britanske, američke i druge utjecaje i rezultate i obratno. Teško se danas mogu zamisliti povjesničari i povjesničarke u Sloveniji, Mađarskoj, Češkoj, Poljskoj koji ne znaju ništa o kretanjima u suvremenoj historiografiji izvan vlastite zemlje ili ih sve zajedno omalovažavaju. Zar bi hrvatska historiografija doista trebala biti iznimka?

S U M M A R Y

EUROPEAN OR PROVINCIAL HISTORIOGRAPHY

In this article, the author responds to M. Švab's polemical review published in the *Journal of Contemporary History*, No. 3/1996.